

Željko Ninčić, Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Srbije, Republika Srbija,
zeljko.nincic@gmail.com

TAJNA – POJAM, DRUŠTVENA ULOGA I MJERE KAZNENOPRAVNE ZAŠTITE, S POSEBNIM OSVRTOM NA NEKA RJEŠENJA U REPUBLICI SRBIJI

Sažetak

Tajna je oduvijek bila predmet velikog zanimanja jer su ljudi željeli saznati ono što je najvažnije za pojave, događaje i odnose koji su se odvijali u njihovu okruženju. Jednako je bila "intrigantna" kako pojedincima i skupinama, tako i državi u cjelini. S druge pak strane, najbitnija pitanja koja su se odnosila na različite aspekte života čovjek je uvijek ljubomorno čuvao, čineći ih teško dostupnim, tajnim. Takvi su se odnosi s pojedinca prenosili na skupine ljudi ali i na samu državu, pa su uvijek pitanja od najveće državne važnosti, predstavljala tajnu. Tajna je, dakle, pojam koji prati čovjeka i državu od najranijih razdoblja njihova nastanka, gdje su i pojedinci i država nastojali da najvrjednije podatke i informacije prikriju, odnosno učine teško dostupnima širem krugu potencijalnih korisnika. U radu se naglašava nužnost preciznog pojmovnog određenja tajne. Ukazuje se na njezino sociološko, filozofsko i kazneno-pravno značenje. Naročita pozornost poklanja se vrstama tajni i njihovu međusobnom odnosu, odnosno obilježjima koja mora imati svaki podatak koji je proglašen tajnim. Posebno se naglašava značaj tajne u sigurnosnom smislu kao i potreba njezine kazneno-pravne zaštite (čuvanja). Autor upućuje na neka kaznenopravna rješenja u zakonodavstvu Republike Srbije. Cilj je da se ukaže na opravdanost takve zaštite kroz inkriminaciju svakog pokušaja odavanja imajući u vidu posljedice koje, u sigurnosnom smislu, odavanje tajne sa sobom nosi.

Ključne riječi: tajna, tajni podatak, odavanje tajne, kazneno-pravna zaštita.

1. UVOD

Tajna je, kao fenomen, uvijek obavijena nekom mističnošću koja je, bez obzira na njezinu neposrednu tvarnost, čini zanimljivom onima koji s njom nisu upoznati. Pri tome, sasvim je irelevantno je li riječ o tajni pojedinca, skupine ili države; već će tip, odnosno vrsta tajne samo utjecati na načine i sredstva koja će biti korištena prilikom njezina otkrivanja (Bodrožić, 2019:228). Kao takva, tajna je kako u pojmovnom tako i u ključnome smislu,

oduvijek zaokupljala veliku pozornost i bila predmet različitog zanimanja. Nesporno je da ljudi (kao individue i kao pripadnici različitih skupina) ali i države, kao određeni oblik kolektiviteta unutar svojih institucija, raspolažu određenim činjenicama koje su intrigantne različitim skupinama mogućih "korisnika", što doprinosi vječitoj "aktualnosti" tajne i stalnoj potrebi da "provocira" sukobe s različitim interesima. Ne sporeći njezin interdisciplinarni znak, kod tajne se najveće zanimanje uvijek pokazivalo za pitanja definiranja što se sve može smatrati tajnom i koje su najadekvatnije mjere njezine zaštite. Međutim, osnovna dvojba uvijek je bilo pitanje koje su to realne, jasne granice između onog što bi trebalo smatrati tajnim, u odnosu na ono što se smatra javnim.

Tajnost određenih podataka izvire iz njihove sadržine. Tajni podaci predstavljaju posebne vrijednosti danog društva, čija je zaštita određena zakonom ili naredbom državnog tijela. To su, uglavnom, podaci političke, vojne i ekonomske vrste a koji su značajni za obranu, sigurnost i gospodarstvo zemlje (Đorđević, 1986:378). Posebne se vrijednosti, podjednako, vežu kako za pojedinca tako i za skupine, odnosno državu – samo su različitog sadržaja. Vrijednost treba promatrati kao idealno svojstvo izvjesnih objekata (predmeta, radnji, sadržaja svijesti) koje im ljudi pridaju, a koje se sastoje u tome da ih čini poželjnim za ljude jer im koriste za poboljšanje života, odnosno ljudi uživaju u njima (Lukić, 1982:121).

U suvremenim uvjetima, tajna predstavlja subjektivno pravo fizičkih i pravnih osoba. Zbog toga, pitanje tajne postaje još kompleksnije. Naročito je značajano pitanje funkcije tajne u ukupnom društvenom životu, imajući u vidu činjenicu da tajna ima veliku ulogu u suvremenim društvenim odnosima ali i da mijenjanje tih odnosa, utječe na njezinu društvenu bit. Za nas je vrlo značajno pitanje tajne u sigurnosnom smislu, naročito iz aspekta sprječavanja odavanja tajne, imajući u vidu protupravnost takvih postupaka i društvenu opasnost koju sa sobom nose. U tom smislu, mjere zaštite tajne posebno dobivaju na važnosti.

2. POVIJESNA I DRUŠTVENA ULOGA TAJNE

Uloga i značaj tajne, kao i uzroci njezina nastanka, mogu se pratiti već od vremena kada su se ljudi počeli okupljati u različite skupine da bi živjeli na određeni, organizirani način. Prvobitne ljudske predstave o onome što se događalo u prirodi i društvu, imale su znak misterije. Za prvobitnog čovjeka gotovo sve je bilo tajna, što je i determinantno jer su njegova shvaćanja prirode i živih bića bila iskrivljena, nesustavna i dovođena u vezu s magijom i nadnaravnim silama. Začeci tajne, susreću se već kada je stupanj organiziranja ljudskog društva bio u obliku skupina, kada su sva osnovna društvena pravila ponašanja bila usredotočena na očuvanje samog fizičkog integriteta čovjeka u njegovoj stalnoj borbi protiv različitih nedaća i "čuda" prirode. Tadašnji "međunarodni" odnosi bili su pretežno neprijateljski jer su, gotovo uvijek, odražavali situaciju u kojoj jedna skupina ljudi (u nedostatku hrane) ima isključivu namjeru preoteti hranu od druge skupine. Hrana se, kao uvjet opstanka skrivala, a mjesto na kojem se nalazila bilo je tajna za pripadnike drugih skupina ali ne i za pripadnike skupine koja je "vlasnik" hrane. Za svakog člana te skupine bilo je neophodno, odnosno od životnog značaja da mjesto na kojem se nalazi

hrana, ostane tajna. To predstavlja početak nastanka tajne u odnosu na osobu izvan određene organizacijske cjeline ljudskog društva. Dakle, tajna se pojavljuje u dosta ranom povijesnom razdoblju razvoja ljudskog društva i to kao korisna povijesna pojava od koje ovisi egzistencija i pojedinca i zajednice. S druge pak strane javnost, kao suprotna kategorija od tajnosti, javlja se znatno kasnije. Uglavnom je to bilo u vezi s nepoštovanjem određenih ograničenja, u slučajevima kada je trebalo posebno ukazati na potrebu poštovanja neke zabrane. Cilj je bio da se naglasi da svaka njezina povreda, odnosno nepoštovanje predstavlja akt koji se rigorozno kažnjava. Javnost se, dakle, pojavljuje kao sredstvo za osiguranje mjera zabrane, a takve su naredbe bile prihvaćene od svih članova skupine, zbog identičnih interesa.

Kasnije, tajna na važnosti dobiva pojavom klasnog društva i klasnih suprotnosti, kao izraz tih suprotnosti, gdje postaje klasna kategorija. To je uvjetovalo da ljudi, odnosno uže ili šire skupine i zajednice (a kasnije i države) namjerno i organizirano, jedni od drugih prikrivaju, čuvaju određene podatke i činjenice, kao elemente tajne. To prikrivanje je utoliko smišljenije, upornije i tajnije ukoliko se njime štite značajniji interesi i podaci o njima. Pod utjecajem istih zakonitosti, pojavila se i suprotna težnja i nužnost da se otkrivaju i saznaju tuđe tajne. Time je tajna postala osnovni predmet rada obiju navedenih funkcija obavještavanja, a u tijeku razvitka ljudskog društva razvijala su se specifična sredstva i metode za obnašanje tih funkcija (Republički sekretariat za unutrašnje poslove SR Srbije, 1974:18). Međutim, pravo na tajnu ne znači izdvojenost određenih (tajnih) podataka iz međuljudskog prometa, već znači uporabu tajnih podataka na način koji predstavlja odraz volje "vlasnika" takvih podataka i u funkciji je ostvarivanja njegovih ciljeva. Subjektivno pravo na tajnu obuhvaća određeno "ovlaštenje" da se određeni podaci iz privatne sfere (sfere intimnosti) izdvoje i smatraju tajnom, da se takvi podaci priopćavaju samo onim osobama koje je odabrao "vlasnik" tajne, odnosno da se tajni podaci mogu upotrijebiti samo s ciljem ostvarenja interesa onoga čija je tajna.

Tajna, kao društveni fenomen, uvijek je imala značajnu ulogu kako u životu pojedinca tako i u međunarodnim odnosima. Međutim, tajna nije proizvod volje ljudi, već je determinirana objektivnim okolnostima ovisno o vremenu, mjestu i uvjetima njezina nastanka. Njezin suvremeni značaj i oblici u kojima se javlja, mogu se shvatiti jedino onda kada se upozna njezin nastanak, uzroci nastanka i razvoj njezinih oblika u prošlosti. Tajna je usko povezana s jednom drugom društvenom pojavom – javnošću. Jer, treba li javnost biti detaljno upoznata s brojnošću, rasporedom i naoružanjem oružanih snaga svoje zemlje? Mora li građanin znati zašto mu nije izdana dozvola za građenje? Je li jači interes javnosti za identitet osobe osumnjičene da je počinila kazneno djelo ili pravo na zaštitu privatnosti te iste osobe? Smije li se, radi sprječavanja smanjivanja obrambene spremnosti, zatajiti podatak o pronevjeri u vojnim skladištima? Ima li građanin bezuvjetno pravo uvida u policijske podatke na temelju kojih mu je odbijen prijam u državljanstvo? (Rajko, 1997:179)

Kada su u pitanju fizičke osobe, polazi se od toga da se život čovjeka odvija u raznim sferama u kojima je očitovanje osobnosti dostupno opažanju trećih osoba u nejednakoj mjeri. Prva sfera je *individualna sfera* u koju pripadaju individualnost i neponovljivost čovjeka (ime, čast i slično). Tu pripadaju i javne manifestacije osobe pa i javni govor, koji ne uživa javnu

zaštitu. Tko govori na javnome skupu, taj je „čujan“ i to može saznati neograničen broj osoba. *Privatna sfera* obuhvaća životne manifestacije koje su izložene opažanju većeg broja osoba, ali široj javnosti ipak trebaju ostati nedostupne. Ne štiti se osoba od opažanja trećih osoba već od toga da se to širi u javnosti. Treća sfera je *intimna ili tajna sfera* i ona treba biti zaštićena od svih nepozvanih trećih osoba. U to je područje zabranjeno zadirati a još je manje dopušteno širiti činjenice do kojih se došlo na taj način (Feješ, 1997).

Kada se govori o privatnosti osobe, ona može biti prostorna, informacijska i komunikacijska. *Prostorna* privatnost odnosi se na dom i drugi prostor u kojem osoba vodi život, zasebno od drugih. *Informacijska* privatnost označava onaj aspekt privatnosti, koji se odnosi na prikupljanje podataka o osobi, upravljanje tim podacima i njihovo korištenje, odnosno na podatke koji zahtijevaju dopuštenje osobe za njihovu uporabu od strane trećih osoba. *Komunikacijska* privatnost, podrazumijeva aspekt privatnosti, koji se odnosi na osobne zapise i dopisivanje, odnosno bilo koji drugi način komunikacije (Boban, 2012). Da bi se u što većoj mjeri jamčila privatnost, kao jedno od temeljnih ljudskih prava, propisuju se različita ograničenja, kako države tako i drugih subjekata, glede miješanja u privatni život svakog pojedinca. Problem je što se, istovremeno, s povećanjem jamstva privatnosti razvijaju različiti informatički, telekomunikacijski i slični sustavi, koji omogućavaju lakše narušavanje sfere privatnosti, pa je neophodna adekvatna pravna zaštita koja prati razvoj takvih sustava (Ninčić, 2016:124).

Tajnost je složen fenomen koji uključuje potrebu i pravo države na privatnost i na zaštitu njezine tajnosti. Dakle, nacionalne su države odavno označile osjetljive informacije, kao i dokumente koji ih sadrže, tajnom, pod pretpostavkom da bi njihovo otkrivanje neovlaštenim osobama bilo štetno za nacionalnu sigurnost. Kao rezultat, pristup tajnim podacima dopušten je samo osobama koje su sigurnosno odobrene, odnosno imaju sigurnosni certifikat. Složenost tajnosti, međutim, ogleda se u činjenici da u modernim organizacijskim strukturama, osim formalne tajnosti, postoji i neformalna tajnost. U tom kontekstu, postoje slučajevi u kojima, zbog ekstremne diplomatske ili sigurnosne osjetljivosti, klasificirane informacije uopće nisu zabilježene. Također, postoji opasnost da će tajnost sadržana u dokumentima klasificiranih u papiru, vjerojatnije biti otkrivena javnosti na neprimjeren i štetan način za nacionalne interese. Međutim, koncept tajnosti treba biti svjestan činjenice da tajnost nije nešto apsolutno nepoznato, već upravo suprotno: ona je poznata stvar koja se povjerava osobama koje imaju pristup tajnim podacima, odnosno pojedincima, institucijama ili državi da ih koriste i štite, i mogu ali ne moraju biti dostupne široj javnosti (Prizelj, Grizold, 2015:671).

3. POJMOVNO ODREĐENJE I VRSTE TAJNI

Tajna se uvijek vezivala za sferu intime, odnosno intimteta. Intima predstavlja unutarnji, skriveni sadržaj života pojedinca; skrivenu želju, misao; skriveni, zatvoreni način življenja; ugodnu sredinu, toplu atmosferu. Intimnost (intimitet) označava prisnost, prisno prijateljstvo, tijesnu vezu, povjerljivost, iskrenost; stvar koja se tiče malog broja usko povezanih ljudi ili samo jedne osobe (Vujaklija, 1980:388). Intimnost označava

različita stanja koja se manifestiraju u odnosima različitih subjekata u društvu. Prisnost, prijateljstvo, povjerljivost, iskrenost, predstavljaju određene vrijednosti i povijesno uvjetovane kategorije. Zbog toga, sasvim je prirodno da je pravo na zaštitu intimneta (tajnost) nužno prisutan element i kod ostvarivanja ostalih subjektivnih prava, kojima fizičke i pravne osobe ostvaruju svoju sferu intimneta, tako da od obima onog što se smatra tajnom, ovisi ostvarivanje i mnogih drugih individualnih, socijalnih, političkih, ekonomskih i drugih prava i interesa različitih subjekata u društvenim odnosima. U tome smislu i pravo na tajnu, predstavlja nešto što je od posebnog značaja kada je u pitanju sigurnost (individualna, sigurnost skupine), a naročito države kao posebnog kolektivneta, jer se pod okriljem tajne uvijek nalazilo ono što je od presudnog značaja za funkcioniranje jedne države, u svim njezinim segmentima.

Pod tajnom se podrazumijeva skup činjenica, odnosno podataka koje pojedinci, šire i uže skupine zadržavaju za sebe i "odmiču" od drugih i javnosti, s ciljem zaštite i ostvarivanja određenih interesa. Tajna potječe od tajeđenja, odnosno skrivanja, ali i od izdvajanja. Što je društvena slojevitost izraženija, to je tajnost prisutnija, što je društvo totalitarnije, veća je pojedinačna potreba za tajnom. Tajna može biti manje ili više značajna, ovisno o tome koje se činjenice kriju i u kojem cilju. Kako se tajnom uvijek štite određeni interesi, tajna može biti osobna, privatna, poslovna, gospodarska, vojna, politička, službena, državna i slično (Vujanić Pantelić, Karavidić Čukanović, 2014).

Tajni podaci predstavljaju činjenice čije bi odavanje ili iznošenje u javnost, moglo prouzročiti štetu u određenom području, poslovnom subjektu, organizaciji, tijelu ili državi. Kriteriji o tajnosti, zaštiti i čuvanju podataka utvrđuju se zakonima, internim i drugim propisima sukladno sa zakonom a neovlašteno odavanje kvalificira se kao kazneno djelo (Bošković, 2015:370). Proces prikupljanja podataka, podrazumijeva korištenje različitih tehnika prikupljanja ovisno o potrebama i "statusu" izvora iz kojih se podaci prikupljaju, odnosno o tome jesu li podaci javno dostupni ili se radi o podacima koji su njihovom "vlasniku" toliko značajni pa ih nastoji učini tajnim, nedostupnim širem krugu korisnika (Ninčić, 2019:83). Povjerljivost (tajnost) određenog podatka, odnosno informacije, ima dva segmenta. Prvi, *poznatost određenom krugu osoba*, što znači da je neka informacija vrijedna upravo zato što je skrivena od očiju javnosti, odnosno zato što nije obznanjena i općepoznata. Prirodno, svaka je tajna relativna nepoznanica jer je uvijek poznata određenom krugu osoba a taj krug može biti uži ili širi. Za sve ostale, ona je obavijena velom tajne. Drugi segment jest *nedostupnost*. Tajna je informacija koja nije lako dostupna, nije saznatljiva trećima (Tešić, 2011:522). To su informacije čiji sadržaj preteže nad interesom slobodnog pristupa informacijama. Uglavnom su to informacije koje bi mogle ugroziti život i zdravlje ljudi i otkrivanje kaznenog djela, informacije koje bi mogle ugroziti sigurnost zemlje, međunarodne odnose i koje bi bitno umanjile sposobnost države da upravlja ekonomskim procesima u zemlji, kao i informacije koje se odnose na privatnost, čast i ugled neke osobe. Međutim, preširoko određivanje vrste informacija koje mogu biti klasificirane kao tajne, također, predstavlja povredu međunarodnih normi. Poseban problem postoji i u slučajevima kada neka osoba otkrije tajni podatak koji je zaštićen zakonom, ali je njegovo otkrivanje u interesu javnosti. Često se u praksi događalo da se zlouporabom tajnosti

podataka pokušava prikriti korupcija, pa su brojni slučajevi otkriveni tako što ih je javnosti otkrila osoba koja je imala pristup tajnim podacima. Ovdje postoji problem oko toga koji interes treba prevladati s obzirom na to da je određena osoba, ipak, odala tajni podatak (Popović, 2008).

S druge pak strane, pravo na određivanje nekih podataka tajnim, biva korigirano tako što država, odnosno društvo ne priznaje kao tajnu sve ono što bi nekome bio interes proglasiti za tajnu. Koje podatke, odnosno što je ono što društvo priznaje kao tajnu, biva poznato na temelju analize podataka za čije neovlašteno otkrivanje, postoji kaznena sankcija. Međutim, određene podatke "vlasnik" može smatrati tajnim, ali ukoliko od strane države nisu priznati kao takvi (tajni), za njih država ne propisuje kaznene sankcije. To znači da "vlasnici" tajne imaju pravo tajnu priopćivati svima za koje smatraju da je potrebno, odnosno subjektivno pravo "vlasnika" tajne jest kome će priopćiti svoje tajne. Obično se radi o osobama u koje "vlasnik" tajne ima povjerenje ili osobama kojima, radi ostvarenja nekog svog interesa, priopćava tajnu.

Etimološki, pojam tajne razvijao se kao nešto što je suprotno pojmu javnosti. Pojmovno, tajna se može sagledati i kroz njezino sociološko, filozofsko i kaznenopravno određenje. U *sociološkom* značenju, pojam tajne se određuje na način kako se ona shvaća među ljudima. Ona se razvijala među ljudima kao pravo da se nešto skriva od drugih, kao izdvajanje nekih podataka od javnosti i kao pripadanje stanovitih znanja jednom užem krugu osoba koje su vezane krvnim srodstvom ili nekim drugim društvenim vezama. *Filozofsko* shvaćanje pojma tajne, podrazumijeva samo najopćenitije karakteristike pojma, ne upuštajući se u njezinu sadržinu i obim. Oblikovalo se nastojanjem nekih teoretičara da znanstvenim jezikom definiraju ono što se među ljudima smatra tajnom. Neki filozofi pod pojmom tajne smatraju sve ono što nije poznato svima, odnosno ono što netko čuva. Filozofski (kao i sociološki) pojam tajne ne uzima u obzir verificiranje tajnih podataka od strane društva, odnosno države. *Kaznenopravnim* pojmom određuje se koji će se podaci smatrati tajnom, odnosno za čije je neovlašteno odavanje (otkrivanje) podataka predviđena kaznena sankcija za počinitelja takvog djela. Kaznenopravni pojam tajne ima dvostruki značaj. Na temelju njega uvijek se može reći koji su podaci kaznenopravno relevantni, a to znači i od strane države, odnosno društva priznati kao tajna. Osim toga, on nam služi kao kriterij o određivanju onoga što će se smatrati tajnom. Na taj način ni društvo, odnosno država i njezini organi nisu neograničeni kod određivanja toga koji podaci predstavljaju tajnu. Nužno je da budu zastupljena određena obilježja (elementi) koje mora posjedovati svaki podatak proglašen za tajnu. Na ovom planu, značajna je opća kaznenopravna definicija tajne po kojoj tajnu čine istiniti i nepoznati podaci iz pravne sfere intimiteta "vlasnika" tajne koje on čuva i štiti radi ostvarivanja dopuštenih društvenih odnosa, a zakon sa svoje strane pruža kaznenu sankciju u slučaju njihova nedozvoljenog odavanja, odnosno otkrivanja.

Kaznenopravni pojam tajne obuhvaća sve vrste tajni koje su kaznenim zakonodavstvom neke zemlje zaštićene određenim brojem kaznenih djela, kao što su državna, vojna, službena, poslovna ili neka druga vrsta tajne. Na ovaj način, radi se razlika između kaznenopravnog pojma tajne, s jedne strane, i između sociološkog i filozofskog pojma,

s druge strane, i pojedincu i društvu se određuje koji podaci predstavljaju tajnu. Za ovo je neophodno dati točna obilježja (elemente) koje mora imati određeni podatak da bi se smatrao, odnosno bio proglašen tajnom. Ugrožavanje ili povreda, na ovaj način definiranog, kaznenopravnog zaštićenog dobra iz sfere intimiteta pojedinca ili intimiteta društva (države) od strane određene osobe, smatra se odavanjem tajne. Pravna teorija, tajnu definira s pomoću dvaju elemenata: činjeničnog i normativnog. Činjenički se element ogleda u tome što je neki podatak poznat samo određenom krugu osoba. S druge strane, normativni element zahtijeva da podatak bude poznat samo određenom krugu osoba, s tim da postoje određene, društvene, pravne norme koje zabranjuju i štite iznošenje podataka izvan tog, određenog, kruga osoba.

U načelu, tajne možemo podijeliti u dvije veće skupine, a to su javne i privatne tajne. Javne tajne odnose se na podatke koje su, prema propisanim uvjetima, dužna čuvati državna tijela, tijela lokalne i područne (regionalne) samouprave, pravne osobe s javnim ovlastima, te fizičke osobe koje ostvare pristup kvalificiranim i nekvalificiranim podacima. U javne tajne ubrajamo državnu tajnu, vojnu tajnu, službenu tajnu te poslovnu tajnu. Privatne tajne obuhvaćaju podatke koje je jedna osoba saznala od druge na temelju bliskog odnosa i osobnog povjerenja, a dijele se na osobne i profesionalne (Peran, et al., 2015:129).

U Republici Srbiji, sustav određivanja i zaštite tajnih podataka, propisan je Zakonom o tajnosti podataka ("Sl. Glasnik RS", br. 104/2009), kojim je definirano da je tajni podatak podatak od interesa za Republiku Srbiju koji je zakonom, drugim propisom ili odlukom nadležnog tijela donesen sukladno sa zakonom, određen i označen određenim stupnjem tajnosti. Kao tajni podatak može se odrediti podatak od interesa za Republiku Srbiju čijim bi otkrivanjem neovlaštenoj osobi nastala šteta, ako je potreba zaštite interesa Republike Srbije vrednija od interesa za slobodan pristup informacijama od javnog značaja. Tajnim podatkom se ne smatra podatak koji je označen kao tajna radi prikriivanja kaznenog djela, prekoračenja ovlasti ili zlouporabe službenog položaja ili drugog nezakonitog akta ili postupanja tijela javne vlasti. Tajni podatak ima jedan od stupnjeva tajnosti: "državna tajna"; koji se određuje radi sprječavanja nastanka neotklonjive teške štete po interese Republike Srbije; "strogo povjerljivo", koji se određuje radi sprječavanja nastanka teške štete za interese Republike Srbije; "povjerljivo", koji se određuje radi sprječavanja nastanka štete za interese Republike Srbije; "interno", koji se određuje radi sprječavanja nastanka štete za rad, odnosno obavljanje zadataka i poslova javne vlasti koja ih je odredila. Osnova za određivanje stupnja tajnosti podatka, predstavlja *sadržaj* tajnog podatka i *značaj* za sigurnost Republike Srbije, odnosno političke i gospodarske interese. Pristup i korištenje tajnih podataka, predstavlja poštovanje: principa "potrebno je znati" (*need to know*) – opravdana potreba osoba za korištenjem tajnih podataka radi izvršavanja njegovih poslova na temelju izdanog certifikata ili dozvole za pristup tajnim podacima; certifikat ili dozvola za pristup tajnim podacima – stupnja tajnosti "državna tajna", "strogo povjerljivo" i "povjerljivo"; "interno" – pristup imaju svi zaposleni u tijelu i organizaciji, bez dozvole za pristup tajnim podacima (Bereš, 2014:128). Na ovaj način, Zakonom o tajnosti podataka određena su četiri stupnja tajnosti, pri čemu je nedvosmisleno rečeno da se za određivanje stupnja tajnosti mogu rabiti samo navedeni stupnjevi. Dakle, ne i neki drugi. Isto se odnosi

i na tijela nadležna za provedbu, kontrolu i nadzor nad primjenom zakona, što znači da je zakon nedvosmislen, nije predviđena mogućnost da se stvar koja se odnosi na tajnost podataka drugačije uređuje posebnim zakonom. U tom smislu Zakon o tajnosti podataka, u biti, predstavlja “krovni zakon” u tome području, što znači da bi drugi zakoni morali biti usklađeni s njim kada uređuju pitanja vezana za tajnost podataka. Osnovni razlozi za donošenje zakona upravo su bili potreba da se ova stvar jedinstveno uredi, kao i da se odrede središnja tijela za njegovo provođenje u Republici Srbiji (CEAS, 2015:16).

4. STRUKTURNI ELEMENTI TAJNE

U svakodnevnom životu, često se pitamo zašto se neki podaci smatraju tajnom. Najčešće pravimo određena usporedbe s onim podacima za koje smo sigurni da nisu tajna, pronalazeći elemente koji neke podatke čine tajnim podacima, odnosno tajnom. Određeni (tajni) podaci prestaju biti tajna onoga trenutka kada ih njihovi “vlasnici” učine dostupnima, kada ih objelodane. U tome slučaju, međutim, vrijeme ne predstavlja element, odnosno obilježje pojma tajne, već čimbenik koji karakterizira objekt tog pojma. Također, očigledno je da neke osobe moraju znati podatke koji predstavljaju tajnu i idealno bi bilo da to bude što manji broj. U praksi, često, to nije slučaj. Prema tome, elementi, odnosno obilježja tajne, bili bi sljedeći: subjekt, objekt, voljni (psihički) odnos i kaznena sankcija. *Subjekom* se smatra onaj koji je “vlasnik” tajne, i onaj kojem je tajna po nekom pravnom temelju, povjerena. U određenom smislu, subjekom tajne postaje i onaj koji je tajnu saznao po nekoj drugoj, ne pravnoj osnovi. S druge pak strane, saznanje tajne po nekoj pravnoj osnovi, čini tu osobu suvlasnikom tajne. Suvlasnika tajne ima onoliko koliki je broj osoba kojima je “vlasnik” tajne povjerio tajnu ili onoliko koliko je potrebno da bi se ostvarili njegovi interesi. Između “vlasnika” tajne i osobe kojima on povjerava tajnu, obično postoji neki pravno dozvoljeni pravni odnos iz čega i nastaje njihova obveza čuvanja tajne. Oni koji tajnu saznaju na bilo koji drugi način, dužni su poštovati obvezu čuvanja tajne, ukoliko ne žele da se nađu u situaciji koja podrazumijeva status počinitelja kaznenog djela odavanja tajne, jer time što su saznali tajnu, nisu dobili ovlaštenje da je dalje otkrivaju. U posljednjoj kategoriji subjekata, najzanimljivija je kategorija novinara ali i drugi koji se bave određenom djelatnošću (znanstveni radnici, različite kategorije pisaca i slično) koji u nastojanju da dođu do određenih saznanja, često se kreću u okvirima između “dozvoljenog zanimanja” i opasnosti da priopćavanjem nekog saznanja, odaju tajnu. Također, kada je u pitanju ova kategorija, najčešće se ne primjenjuju ni jednaka mjerila odgovornosti. Državnom službeniku koji novinaru otkrije tajni podatak, najčešće prijete više vrsta sankcija a njihovi teži oblici. Novinar, pak, nerijetko može tako dobiven podatak objaviti bez sankcija a gotovo uvijek i bez obveze otkrivanja izvora. Takav je različiti položaj opravdan a temelji se na primjeni dvaju suprotstavljenih i legitimnih interesa: s jedne strane, interesa uprave da osigura pouzdano osoblje, koje čuva povjerene podatke (te da sankcijama održava nužnu razinu upravne discipline), a s druge strane interesa građana da im (u ovom slučaju putem slobodnih medija) budu dostupne informacije od javne važnosti. U širem smislu, radi se o odnosu interesa tajnosti i interesa javnosti (Rajko, 2000:2012). *Objekt* pojma tajne, predstavljaju podaci iz sfere intimnosti subjekta, koji su prikladni predstavljati predmet

objekta pojma tajne, ako su istiniti i nepoznati. To znači da se radi o podacima koji moraju biti iz pravne sfere intimiteta “vlasnika” tajne, te da podaci moraju biti istiniti i nepoznati, gdje je i vrijeme limitirajući faktor. Takvi podaci predstavljaju predmet objekta tajne, a ako ispunjavaju uvjet da su istiniti i nepoznati, postaju objekt pojma tajne. Zahtjev da predmet objekta tajne bude istinit i nepoznat, vrlo je važan zahtjev u sklopu elemenata tajne. Nepoznatost je ovdje shvaćena u smislu neznanja. Međutim, potreba da predmet objekta tajne bude istinit, polazi od pretpostavke da neistinita tvrdnja ili podatak nije tajna. Neistinita tvrdnja da, recimo, susjed ima tri stana koja daje u najam, ako ih on stvarno nema, podrazumijeva da podatak o tome ne može biti predmet objekta tajne. Ali podatak da je tvrdnja lažna – primjerice, nije istina da susjed iznajmljuje tri stana, predstavlja istinit podatak i kao takav može biti predmet objekta tajne. Ovakvo mišljenje je logično, jer se inače proglašava tajnom nešto što uopće nije. Znači da podatak o tome da susjed iznajmljuje („renta“) tri stana kada ih on stvarno nema (ne „renta“), nije tajna, ali ako susjed iznosi podatak da ih ima a u stvari ih nema, onda je podatak o istinitom stanju tajna. *Voljni (psihički)* odnos subjekta prema tajni kod svakog je subjekta drugačiji ali generalno se mora odnositi na čuvanje tajne. “Vlasnik” tajne pokazuje želju i volju da nešto sačuva od indiskrecije, pa to i štiti kako najbolje zna. Biti indiskretan znači suviše radoznao, slobodan u odnosu prema nekome; koji ne zna šutjeti, koji ne zna čuvati tajnu, brbljav, neobziran (Vujaklija, 1980:340). Kod suvlasnika tajne, ovaj odnos proizlazi iz zakonske obveze a rezultat je i posebnog povjerenja “vlasnika” tajne prema njima. U svakom slučaju, on se sastoji od dužnosti ili volje i želje da se tajna ne objelodani. Kod trećih osoba, odnosno onih koji su stjecajem okolnosti saznali za tajnu, taj je odnos najneodređeniji ali, u načelu, njihova obveza za čuvanje tajne proizlazi iz veće ili manje dobronamjernosti ili pozornosti da se tajna sačuva. Obveza čuvanja tajne, pored toga, ovisi i o tome je li takva osoba znala ili nije da ono što je saznala predstavlja tajnu. *Kaznena* je *sankcija* element tajne koju zakonodavac ostavlja “vlasniku” tajne i nadležnim tijelima na raspolaganju i time njihovu volju za očuvanje tajne čini pravno relevantnom voljom, ostavljajući mogućnost da se ona primijeni i od nadležnih tijela društva (države) ukoliko je indiskrecija tajne imala štetnih, odnosno društveno opasnih posljedica. Pružanje kaznenopravne sankcije za odavanje određenih podataka iz sfere intimiteta, omogućuje da se iz njih izdvoji onaj njihov dio koji čini tajnu u kaznenopravnom smislu. Kaznena sankcija podacima daje kaznenopravnu važnost. Inače, kada postoji samo odnos povjerenja između, recimo, dviju osoba i ako jedna drugoj nešto povjerava, tada zlouporaba povjerenja u vidu objavljivanja (odavanja) podataka nema kaznenopravnu sankciju. To se može smatrati nekom drugom vrstom tajne, ali indiskrecija podataka za koje se saznalo (koja uživa kaznenu sankciju), jedino je tajna u kaznenopravnom smislu.

5. TAJNA I MJERE KAZNENOPRAVNE ZAŠTITE

Najvažniji su podaci, bez obzira na to jesu li vezani za pojedinca, skupinu ili državu, uvijek imali “poseban” tretman. Zbog toga je zaštita najvažnijih podataka uvijek nalažala društvu poduzimanje najrazličitijih mjera zaštite, kako bi se spriječilo da takvi (tajni) podaci dođu u posjed šireg kruga korisnika, odnosno onih koji bi ih mogli iskoristiti za ostvarivanje

svojih interesa i time nanijeti štetu “vlasniku” tajnih podataka. U najširem smislu, oni se mogu svrstati u dvije skupine: *prvu*, koju čine one mjere kojima se društvo (država) štiti u kaznenopravnoj borbi protiv odavanja tajne; *drugu*, koju čine mjere zaštite tajne kojima država, odnosno društvo nastoji spriječiti i na vrijeme preduhitriti uporabu tajne na protupravan, odnosno kriminalan način. Prve su kaznenopravne mjere zaštite, koje podrazumijevaju inkriminaciju svakog postupka koji vodi odavanju tajne. U okviru ovih mjera rješavaju se sva pitanja koja se tiču određivanja tajne i čije objavljivanje predstavlja, u kaznenopravnom smislu, odavanje tajne. Druge, preventivne mjere zaštite tajne, podrazumijevaju mjere koje društvo poduzima s ciljem reguliranja pravnog prometa tajnim podacima, odnosno kojima se onemogućava nepozvanim osobama da dođu u situaciju saznanja tajne.

Imajući u vidu činjenicu da životna stvarnost nameće potrebu korištenja i onih podataka koji se smatraju tajnim, razlikujemo pravno dozvoljeni promet tajnim podacima i dva osnovna oblika kojima se ukida tajnost: pravno dopušteno ukidanje tajnosti (objavljivanje tajne) i pravno nedopušteno ukidanje tajnosti (odavanje tajne). Pravno dozvoljeni promet tajnim podacima, označava njihovu uporabu od strane službenih osoba u obavljanju njihove svakodnevne službene djelatnosti. Pravno dozvoljeni promet tajnim podacima ne označava ni njihovo objavljivanje ni njihovo odavanje. Kada bi svaki promet tajnim podacima bio tumačen kao njihovo objavljivanje a svako objavljivanje kao odavanje tajne, bila bi nemoguća uporaba tajnih podataka. Svi oni koji na pravno dopušten način dolaze do saznanja o tajnim podacima imaju obvezu da ih očuvaju tajnim. Oni nisu ovlašteni da ih iznose bilo kome drugome osim osobama, tijelima, organizacijama i ustanovama kojima se ti podaci moraju priopćivati na temelju propisa ili ovlaštenja koja proizlaze iz funkcija ili položaja na kojima se te osobe nalaze. Pravni promet tajnim podacima, znači, obavlja se između osoba koje se ne smatraju ovlaštenima da bilo kome tko je nepozvan priopćuju tajnu. Oni tajne podatke dostavljaju samo onima koji su ovlašteni da ih saznaju. Kad promet tajne izađe iz kruga ovih osoba, onda je u pitanju ili njezino objavljivanje ili njezino odavanje. Objavljivanje tajnih podataka označava njihovu uporabu od strane ovlaštenih osoba izvan pravila i propisa o pravno dozvoljenom prometu tajnim podacima ili u granicama društveno korisne i pravno dopuštene upotrebe. To znači da samo ovlaštena osoba radi postizanja nekog društveno korisnog cilja, može tajne podatke činiti dostupnima i osobama koje nisu ovlaštena da takve podatke saznaju. Međutim, ni ovlaštena osoba nije neograničena u takvoj svojoj djelatnosti. Ovo objavljivanje odnosi se na podatke koji se razmjenjuju u različitim prilikama, kao što su različiti sastanci (primjerice, kolegiji tijela i službi, sastanci različitih odbora, savjeti za sigurnost i slično). Na njima se sudionici obavještavaju o tome da su podaci koji se iznose tajni i da ih to obvezuje da ih kao takve čuvaju. U određenim slučajevima mogu se i potpisivati odgovarajuće izjave o obvezi čuvanja tajnih podataka, odnosno zabrani njihova daljnjeg korištenja i priopćavanja drugim osobama. Odavanje tajnih podataka označava njihovu protupravnu uporabu na jedan od načina kako je to predviđeno u kaznenim djelima odavanja tajne. Odavanje tajne, promatrano iz aspekta sigurnosti države, posebno je značajno ukoliko se radi o odavanju državne i vojne tajne, imajući u vidu posljedice koje takav čin prouzrokuje. Također, osobito u uvjetima suvremenih međunarodnih odnosa, posebno dobiva na važnosti i

kazneno djelo špijunaže. U tom smislu odnos prema tajni (time i njezina zaštita), ponajprije se ogleda kroz odnos dviju kategorija osoba (neovlaštena i nepozvana osoba), prema prikupljanju (pribavljanju) povjerljivih podataka, koji predstavljaju tajnu. Neovlaštenom osobom smatra se svaka osoba koja nema zakonsko ovlaštenje po osnovi obavljanja javne ili društvene funkcije da treba objaviti tajne podatke. Nepozvanom osobom smatra se svaka osoba koja je nekompetentna za saznavanje tajnih podataka, bilo što to proizlazi iz općih zakonskih propisa ili iz propisa koji vrijede za tijelo javne i društvene funkcije čiji su tajni podaci.

Pod pojmom “pribavljanje povjerljivih podataka” podrazumijeva se svaka radnja koja omogućuje počinitelju da dođe do saznanja o činjenicama koje sadrže povjerljive podatke, dok pribavljanje povjerljivih pisanih dokumenata podrazumijeva radnje koje počinitelj poduzima da bi došao u fizički posjed povjerljivih pisanih dokumenata. Pribavljanje povjerljivih podataka ili dokumenata može se obaviti na različite načine. To mogu biti radnje koje samo za sebe ne predstavljaju kazneno djelo (primjerice, osoba u državnom tijelu u obavljanju svojih svakodnevnih radnih zadataka saznaje povjerljive podatke i raspolaže povjerljivim pisanim dokumentima, različitim šiframa i slično) a može se obaviti i radnjama koje same za sebe predstavljaju kazneno djelo (primjerice, krađom povjerljivih podataka, odnosno dokumenata, foto- i videodokumentiranjem “zabranjenih” objekata i slično).

Povijesno promatrano, državna tajna je uvijek bila predmet stalnog pojačanog zanimanja u odnosima između država. Uvijek se nastojalo, uz korištenje svih raspoloživih sredstava i mogućnosti, da se državna tajna otkrije i sazna ne samo poznavanjem političkih prilika jedne države, već i konkretnim manifestacijama njezine obrambeno-zaštitne politike, kako se ona u praksi provodi i kako se održava. *Državnom se tajnom* smatraju podaci ili dokumenti koji su zakonom, drugim propisom ili odlukom nadležnog tijela donesenim na temelju zakona, proglašeni državnom tajnom i čije bi odavanje prouzročilo ili bi moglo prouzročiti štetne posljedice za sigurnost, obranu ili za političke, vojne ili ekonomske interese. Kaznena sankcija za *odavanje državne tajne*, predviđena je za onoga tko neovlašteno nepozvanoj osobi priopći, preda ili učini dostupnim podatke ili dokumente koji su mu povjereni ili do kojih je na drugi način došao, a koji predstavljaju državnu tajnu, odnosno tko drugoj osobi priopći podatke ili dokumente za koje zna da su državna tajna, a do kojih je došao protupravnim putem. Teži oblik sankcije predviđen je u slučajevima kada je djelo počinjeno za vrijeme ratnog, odnosno izvanrednog stanja. *Vojnom tajnom* smatraju se podaci koji su zakonom, drugim propisom ili odlukom nadležnog tijela donesenim na temelju zakona proglašeni vojnom tajnom i čije bi odavanje prouzročilo štetne posljedice za vojsku ili obranu ili sigurnost zemlje. Kazneno djelo *odavanje vojne tajne*, inkriminira svakog tko neovlašteno drugom priopći, preda ili na drugi način učini dostupnim podatke koji predstavljaju vojnu tajnu ili pribavlja takve podatke u namjeri da ih preda nepozvanoj osobi, odnosno ukoliko se djelo učini iz koristoljublja ili glede naročito povjerljivih podataka ili radi objavljivanja ili korištenja podataka u inozemstvu.¹

¹ Krivični zakonik Republike Srbije, „Sl. glasnik RS“, br. 85/2005, 88/2005-isp., 107/2005-isp., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 i 35/2019.

Pored značajnog (negativnog) utjecaja koje može imati odavanje državne i vojne tajne, posebnu opasnost za usvojene vrijednosti države, odnosno društva predstavljaju aktivnosti špijunaže. Kada je u pitanju špijunaža, sukobi različitih interesa suvremenog svijeta u vojnoj, političkoj i ekonomskoj sferi, utjecali su na to da se ona stalno razvija, usavršava i zahvaća sva područja suvremenog života. Poseban "doprinos" ovakvom razvoju špijunaže, dao je nagli porast uloge i značaja znanosti i tehnike u razvoju gospodarskog potencijala, naročito u jačanju vojnog potencijala koji je učinio da se do maksimuma razvije i usavrši vojna špijunaža, koja je prethodila razvoju i usavršavanju političke, ekonomske, gospodarske i informacijske špijunaže danas. Pored usavršavanja i proširivanja obavještajnih aktivnosti zemalja, jača i intenzitet obavještajnog rada. Suvremena obavještajna praksa pronašla je niz novih mogućnosti da dođe do najčuvanijih tajni protivnika, bez klasičnog obavještajnog rada. To se, naročito, postiže korištenjem posebnih znanja, iskustava i obavještajne tehnike. Tijekom svoje povijesti, špijunaža je uvijek koristila postignuća znanosti i tehnike, ukoliko ih je mogla prilagoditi specifičnim potrebama prikupljanja povjerljivih i drugih podataka. Danas se, na raspolaganju u najrazvijenijim obavještajnim službama nalazi sve što suvremena znanost i tehnika mogu u ovome području pružiti.

Kazneno djelo špijunaže pripada u djela odavanja tajne iz sfere intimteta društva – države. Objekt ovog dijela jesu tajni vojni, ekonomski ili službeni podaci ili dokumenti koji se priopćavaju, predaju, čine dostupnima ili pribavljaju stranoj državi, stranoj organizaciji ili osobi koja im služi. Posebno je inkriminirano stvaranje (za potrebe strane države ili organizacije) ili rukovođenje obavještajnom službom. Špijunaža, kao kazneno djelo iz grupe kaznenih djela odavanja tajne, po nekim svojim obilježjima ima sličnosti i s drugim kaznenim djelima odavanja tajne (odavanje državne, vojne, poslovne ...). Sličnost s ovim djelima jest u radnji počinjenja i objektima djela. Što se tiče radnje počinjenja i objekta napada, u svim se slučajevima radi o priopćavanju, predaji ili činjenju dostupnim povjerljivih podataka ili pismena.

Međutim, postoje dva elementa na osnovi kojih se provodi razlikovanje kaznenog djela špijunaže od drugih djela odavanja tajne. Na prvome je mjestu, priroda podataka. Mada su kod svih kaznenih djela odavanja tajne podaci povjerljive prirode, kod špijunaže se radi o podacima koji se neposredno odnose na sigurnost države, tako da je društvena opasnost ovog kaznenog djela jačeg intenziteta jer su posljedice djela mnogo teže. S druge strane, bitna karakteristika kaznenog djela špijunaže jest element inozemnosti. Za postojanje kaznenog djela špijunaže, potrebno je da se povjerljivi vojni, ekonomski ili službeni podaci ili pisani dokumenti, predaju ili priopćavaju stranoj državi, organizaciji ili osobi koja im služi. Kod bilo kojeg drugog kaznenog odavanja tajne, dovoljno je da su takvi podaci predani ili priopćeni nepoznatoj osobi. Kazneno djelo špijunaže postojat će samo kada su ispunjena oba uvjeta. U suprotnom može postojati samo neko drugo djelo od navedenih djela odavanja tajni.

Prethodno navedena kaznena djela (po svojoj biti i posljedicama koje njihovo počinjenje može izazvati) sasvim sigurno mogu se svrstati u neka od najznačajnijih kaznenih djela, kada je sigurnosni aspekt u pitanju. Zbog toga se, obično, i nalaze u najznačajnijim poglavljima u kaznenim zakonodavstvima. Tako su, u Kaznenom zakoniku Republike

Srbije, kaznena djela “odavanje državne tajne” i “špijunaža” svrstana u dio “kaznena djela protiv ustavnog uređenja i sigurnosti Republike Srbije”, dok je kazneno djelo “odavanje vojne tajne” svrstano u dio “kaznena djela protiv vojske Srbije”. Ove grupe kaznenih djela imaju različitu zastupljenost, kada je u pitanju odnos prema ukupnom broju podnesenih kaznenih prijava protiv punoljetnih osoba, optuženja i presuda. Tako je, u razdoblju od 1994. do 2018. godine,² u Republici Srbiji ukupno podneseno 2.497.746 kaznenih prijava protiv punoljetnih osoba, od čega 3270 kaznenih prijava za kaznena djela protiv ustavnog uređenja i sigurnosti ili 0,14 % od ukupnog broja podnesenih kaznenih prijava. Od ukupnog broja podnesenih kaznenih prijava za ova kaznena djela (3270), ukupno je optuženo 976 osoba ili 29,8 %, od čega je osuđeno 778 osoba ili 79,7 % od ukupnog broja optuženih osoba, odnosno 23,8 % u odnosu na broj podnesenih kaznenih prijava za ova kaznena djela. Najveći broj kaznenih prijava, podnesen je 1998. godine, ukupno 979 ili 29,9 % od ukupnog broja kaznenih prijava za ova djela, od čega je osuđeno 113 ili 11,5 %. Najmanje kaznenih prijava za ova djela, podneseno je 2017. godine, ukupno 13 ili 0,4 % od ukupnog broja kaznenih prijava, na temelju kojih je optuženo 19 osoba, od kojih je osuđeno 17 osoba ili 89,5 %. Specifičan primjer unutar ove grupe kaznenih djela, predstavlja 2014. godina, kada je za jednu osobu, izrečena uvjetna osuda za kazneno djelo odavanja državne tajne. Za kazneno djelo špijunaže, 2016. godine jedna je osoba osuđena na kaznu zatvora.

Za kaznena djela protiv vojske, u navedenom razdoblju ukupno je podneseno 3773 kaznene prijave ili 0,15 % od ukupnog broja podnesenih kaznenih prijava protiv punoljetnih osoba. Od ukupnog broja podnesenih kaznenih prijava za ova kaznena djela (3773), ukupno je optuženo 985 osoba ili 26,1 %, od čega je osuđeno 539 osoba ili 54,7 % od ukupnog broja optuženih osoba, odnosno 14,3 % u odnosu na broj podnesenih kaznenih prijava za ova kaznena djela. Najveći broj kaznenih prijava, podnesen je 2005. godine, ukupno 967 ili 25,6 % od ukupnog broja kaznenih prijava za ova kaznena djela, od čega je osuđeno 60 ili 6,2 %. Kada je u pitanju kazneno djelo odavanja vojne tajne, posljednja presuda je iz 2016. godine, kada su osuđene dvije osobe, od čega jedna na kaznu zatora i jedna na kaznu kućnog zatvora.

6. ZAKLJUČAK

Sasvim je sigurno da će uvijek postojati potreba, odnosno interes da se određeni podaci koji su značajni za pojedinca, skupinu ili samu državu, smatraju tajnom. Međutim, uvijek će biti i dvojbi oko toga što se sve smatra (ili bi se trebalo smatrati) tajnom, koji su njezini opredjeljujući elementi, gdje je granica između tajnosti i javnosti i što je potrebno poduzeti kako bi se najvažniji (tajni) podaci, zaštitili od neovlaštenog korištenja. Da bi se odgovorilo na ova pitanja, potrebno je tajnu promatrati u svjetlu uvjeta i uzroka njezina nastanka, odnosno oblika očitovanja u konkretnim društvenim odnosima.

Raznovrsnost izražavanja tajne u društvu (državi) i značaj posljedice koju može njezino odavanje imati po društvene odnose, ukazuju na svu specifičnost tajne kao društvene

² Analiza rađena na temelju podataka Republičkog zavoda za statistiku, Beograd.

kategorije. Budući da razvoj društvenih odnosa utječe na "status" tajne, i njezina zaštita proizlazi iz važnosti tajne za kreiranje određenih društvenih odnosa. Zbog toga, u suvremenim uvjetima, postoji nužnost preciznog zakonskog reguliranja pravnog prometa tajnim podacima. Važnost kaznenopravne zaštite tajnih podataka, ogleđa se u inkriminaciji svih radnji i postupaka koji mogu biti tretirani kao odavanje tajne. Na taj se način stvara, s jedne strane, sustav pravno dopuštenih radnji u postupanju s tajnim podacima (definiiraju pravno dopuštene granice prometa tajnim podacima), odnosno sankcioniraju prekoračenja u postupanju s tajnim podacima, kroz odavanje tajne. Time se sprječavaju štetne posljedice koje za društvo (državu) može prouzročiti ovakvo, protupravno djelovanje.

LITERATURA

1. Bereš, P. (2014). Heuristika i zakonska regulativa u oblasti zaštite tajnih podataka u funkciji edukacije subjekata sistema odbrane, *Vojnotehnički glasnik*. (2) 121-135.
2. Bodrožić, A. (2019). Tajna kao pretpostavka političke moći. *Teme*, (1), 225-240.
3. Boban, M. (2012). Pravo na privatnost i pravo na pristup informacijama u suvremenom informacijskom društvu. U: *Zbornik radova*,. (3) (575-598). Split: Pravni fakultet.
4. Bošković, M. (2015). *Kriminološki leksikon*. Novi Sad: Matica srpska.
5. Đorđević, O. (1986). *Leksikon bezbednosti*. Beograd:Partizanska knjiga.
6. Feješ, I. (1997). Tajno prisluškivanje i tonsko snimanje u krivičnom postupku. *Pravni život*, (9), 605-622.
7. Lukić, R. (1982). *Sociološki leksikon*, Beograd. Savremena administracija.
8. Ninčić, Z. (2016). *Special investigative methods and human rights*, Contemporary trends in Social Control of Crime, Volume I, Skopje, p. 119-130.
9. Ninčić, Ž. (2019). Prikrivene operacije u funkciji suzbijanja organizovanog kriminala, *Vojno delo*, (2), 82-96.
10. Peran, B., Goreta, M., Vukošić, K. (2015). Pojam i vrste tajni. U: *Zbornik radova*. (3-4) (127-135). Šibenik:Veleučilište u Šibeniku.
11. Popović, Đ (2008). Šta sme, a šta ne sme da bude tajna o državnom sektoru bezbednosti? Beograd: *Centar za civilno – vojne odnose*.
12. Prezelj, I., Grizold, A. (2015). Razmerje med tajnostjo in javnostjo nacionalnovarnostnih podatkov v sodobni demokratični državi, *Teorija in praksa*, let. 52 (4): 670-686.
13. Rajko, A. (1997). Tajni podaci: nužnost i (ili) informativna diskriminacija? *Politička misao*. (3), 179-197.
14. Rajko, A. (2000). Zaštita izvora informacija: pravni aspekt. *Politička misao*. (1) 211-228.
15. Tešić, N. (2011). Poslovna tajna na srpski način (de lege lata), *Usklađivanje poslovnog prava Srbije sa pravom EU*, (515-540).
16. Vujaklija, M. (1980). *Leksikon stranih reči i izraza*. Beograd. Prosveta.

17. Vujanić Pantelić S., Karavidić Čukanović, M. (2014). *Sociologija*. Banja Luka: Univerzitet za poslovni inženjering i menadžment.
18. *Zakon o tajnosti podataka – analiza* (2015). Beograd: Centar za evroatlantske studije (CEAS).
19. Zakon o tajnosti podataka, „*Sl. glasnik RS*“, br. 104/2009.
20. Krivični zakonik Republike Srbije, „*Sl. glasnik RS*“, br. 85/2005, 88/2005-ispr., 107/2005-ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 i 35/2019.

SECRET – TERM, SOCIAL ROLE AND TREATMENT OF CRIMINAL-LEGAL PROTECTION WITH PARTICULAR REFERENCE TO SOME SOLUTIONS IN REPUBLIC OF SERBIA

Abstract

The secret has always been a subject of a great interest because people wanted to find out what is the most important about occurrences, events and relationships that took place in their environment. It was equally “interesting” to individuals and groups as well as to the state. On the other hand, humankind always jealously guarded the most important issues related to different aspects of life, making them hard to reach, secret. Such relationships were transmitted from the individuals to groups of people as well to the state itself, so these matters of the greatest national importance always represented a secret. The secret, then, is the term that accompanies man and the state from the earliest periods of their emergence, where both individuals and the state sought to hide the most valuable data and information and to make it hard to reach to a wider circle of potential users.

The paper emphasizes the need for a precise conceptual definition of the secret. It indicates its sociological, philosophical and criminal-legal meaning. Particular attention is given to the types of secrets and their relationship to each other, or the characteristics that every data must have when declared confidential. Special emphasis is on the importance of the secret in the security sense as well as the need for its criminal-legal protection (safekeeping). The author points to some criminal-legal solutions in legislation of the Republic of Serbia. The goal is to point to the justification of such protection through the incrimination of every attempt of revealing, having in mind consequences that, in a security sense, the disclosure of a secret carries with it.

Keywords: secret, classified information, disclosure of secret, criminal-legal protection.

